

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

توسعهٔ مکارم اخلاق فلسفهٔ بعثت

دکتر محمد رضا جواهری

عضو هیأت علمی دانشگاه فردوسی مشهد

فهرست نویسی پیش از انتشار توسط مرکز اسناد و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد

سرشناسه: جواهری، محمد رضا، ۱۳۴۱ -

عنوان و پدیدآوران: توسعه مکارم اخلاق فلسفه بعثت / محمد رضا جواهری.

مشخصات نشر: مشهد: خیرالبریه، ۱۳۸۹.

مشخصات ظاهری: ۸۰ ص.

شابک: (ISBN: 978-600-91590-1-7)

وضعیت فهرست نویسی: فیا.

کتابنامه: ص ۷۸-۸۰ همچنین به صورت زیر نویس.

موضوع: محمد صلی الله علیه و آله، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت -

۱۰ ق. - اخلاق.

موضوع: احادیث اخلاقی - قرن ۱۴.

موضوع: اربعینات - قرن ۱۴.

رده بندی کنگره: ۱۳۸۹ ت ۹۳ ج ۲۴۸ / BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۲۱۸

شماره کتابخانه ملی: ۲۰۲۲۳۶۳

نام کتاب: توسعه مکارم اخلاق فلسفه بعثت

تألیف: دکتر محمد رضا جواهری (عضو هیأت علمی دانشگاه فردوسی مشهد)

ناشر: خیرالبریه، مشهد

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه، چاپ اول، بهار ۱۳۸۹ ه.ش، ۱۴۳۱ ه.ق و ۲۰۱۰ م

چاپ: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد

قیمت: ۱۰۰۰۰ ریال

پست الکترونیکی: Javaheri@Ferdowsi.um.ac.ir

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۱۵۹۰-۱-۷ ISBN: 978-600-91590-1-7

کلیه حقوق چاپ برای ناشر محفوظ است.

هو العزيز

ثواب این اثر را به پدر بزرگوارم مرحوم مغفور
حجة الاسلام و المسلمین کربلایی حاج شیخ محمد
جواهری رضوان الله تعالی علیه اهداء می نمایم.

او که سعی کرد خود به مکارم اخلاق آراسته گردد و
فرزندانش و مردم را نیز با مکارم اخلاق آشنا سازد.
او که از معاشرت های نیکو و برخوردهای زیبایش
با دوستان و عموم مردم، خاطره های زیادی در ذهن
دوستان روحانی اش باقی مانده است و همواره از او به
نیکی و خیر یاد می کنند.

او که در تاریخ سیاسی معاصر، شهید سید مجتبی
نواب صفوی رهبر فدائیان اسلام و امام خمینی رهبر
کبیر انقلاب اسلامی سلام الله علیهما را اسوه حسنه در
مکارم اخلاق سیاسی می شناخت و خود اهل مکارم
اخلاق بود و فرزندش طلبه بسیجی عبدالناصر
جواهری نیز در جبهه های جهاد در راه خدا به شهادت
رسید و هنوز مفقود الجسد است. خداوند همه آنان را با
حضرت محمد ﷺ و اهل بیت علیهم السلام و شهدای بدر و
احد و عاشورا محشور گرداند.

بِاسْمِ اللَّهِ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ

فهرست بخشی از کتاب‌هایی که از این نویسنده تاکنون انتشار یافته است

- ۱- گزارش یک ارزیابی، محمد رضا جواهری، قم، انتشارات نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، معاونت امور اساتید و دروس معارف اسلامی، مجمع گروههای معارف اسلامی، چاپ اول، بهمن ۱۳۷۶ هـ. ش.
- ۲- حدیث بیداری مسلمین (سید جمال مصلح عالم اسلام پیشگام در مبارزه با ضرب گزینی)، محمد رضا جواهری، مشهد، انتشارات محقق وابسته به انتشارات امیرکبیر، چاپ اول، تابستان ۱۳۷۷ هـ. ش - ۱۴۱۹ هـ. ق - ۱۹۹۸ م.
- ۳- راه انقلاب (مجموعه مقالات پژوهشی در باره انقلاب اسلامی) محمد رضا جواهری و دیگران، تهران، کمیته پژوهش و مطالعات ستاد دهه فجر انقلاب اسلامی شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی و نشر هماهنگ، چاپ اول، زمستان ۱۳۷۸.
- ۴- پرتویی از کلام امام خمینی رضوان الله تعالی علیه، دانشگاه چه بود چه باید باشد؟ محمد رضا جواهری، مشهد، ستاد، چاپ اول، تابستان ۱۳۷۹ هـ. ش.
- ۵- نظارت از دیدگاه امیرمؤمنان امام علی علیه السلام، محمد رضا جواهری، مشهد، نهاد معتمد باقر با تدوین همکاری انجمن علمی معارف اسلامی ایران، قم و دانشگاه فردوسی مشهد، چاپ اول، بهار ۱۳۸۰ هـ. ش.
- ۶- اجتهاد در عصر ائمه معصومین علیهم السلام، محمد رضا جواهری، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم (بوستان کتاب) چاپ دوم، ۱۳۸۷ هـ. ش.
- ۷- اخلاق جوانی از دیدگاه امیرمؤمنان علی بن ابی طالب علیه السلام، محمد رضا جواهری، مشهد، انتشارات خیرالبریه، چاپ اول، مهر ۱۳۸۱ هـ. ش.
- ۸- تداوم انقلاب عاشورا با رهبری زینب کبری علیها السلام، محمد رضا جواهری، مشهد، خیرالبریه، چاپ اول، مهر ۱۳۸۲ هـ. ش.
- ۹- قرآن در منظومه اندیشه امام خمینی، محمد رضا جواهری، مشهد، خیرالبریه، چاپ اول، آبان ۱۳۸۲ هـ. ش.
- ۱۰- فلسفه انقلاب عاشورا، محمد رضا جواهری، مشهد، خیرالبریه، چاپ اول، اسفند ۱۳۸۳ هـ. ش.
- ۱۱- آداب و پاداش زیارت امام رضا علیه السلام از دیدگاه معصومین علیهم السلام، محمد رضا جواهری، مشهد، خیرالبریه، چاپ اول، زمستان ۱۳۸۴ هـ. ش.
- ۱۲- اسلام و تشیع ایرانیان و انقلاب اسلامی زمینه‌ساز ظهور در کلام معصومین علیهم السلام، مشهد، خیرالبریه، چاپ دوم، پاییز ۱۳۸۸ هـ. ش.
- ۱۳- زنده جاوید حسین حسین علیه السلام، محمد رضا جواهری و دیگران، اسنهران، دارالآز الکریم، چاپ اول، پاییز ۱۳۸۸ هـ. ش.
- ۱۴- راههای مرگ و سفر آخرت، محمد رضا جواهری، مشهد، خیرالبریه، چاپ اول، زمستان ۱۳۸۸.

فهرست مطالب

مقدمه	۹
ارتباط حُسن خلق و مکارم اخلاق	۱۰
آثار آراستگی به مکارم اخلاق	۱۲
«مکارم» و «اخلاق» در لغت و اصطلاح	۱۴
حدیث ۱: راز بعثت و علت آمدن پیامبر اسلام ﷺ	۱۹
حدیث ۲: مکارم و محاسن اخلاق جاویدان	۲۱
حدیث ۳: هدف بعثت خاتم الانبیاء اِتمام مکارم اخلاق	۲۲
حدیث ۴: اخلاق نخبگان و خردمندان	۲۴
حدیث ۵: مکارم اخلاق عامل پیوند خدا و بندگانش	۲۶
حدیث ۶: مکارم اخلاق و بهشت	۲۷

- حدیث ۷: مکارم اخلاق سفارش پیامبر خدا به وصی خویش ۲۸
- حدیث ۸: وظیفه انسان‌ها در محاسن و مساوی اخلاق ... ۲۹
- حدیث ۹: روح القدس و سلوک طریق مکارم اخلاق از سوی پیامبر اسلام ﷺ ۳۰
- حدیث ۱۰: حکم عقل و شرع به ارزش مکارم اخلاق ۳۲
- حدیث ۱۱: ارزش تعصب ورزیدن نسبت به مکارم اخلاق ۳۴
- حدیث ۱۲: مکارم اخلاق اقتصادی ۳۶
- حدیث ۱۳: بهترین و نیک‌ترین مکارم اخلاق ۳۸
- حدیث ۱۴: مکارم اخلاق حاتم طایی عامل آزادی دخترش . ۳۹
- حدیث ۱۵: آراستگی به مکارم اخلاق راه نجات ۴۱
- حدیث ۱۶: لزوم مداومت و پشتکار در کسب مکارم اخلاق ۴۳
- حدیث ۱۷: مکارم اخلاق عامل سربلندی ۴۴

- حدیث ۱۸: مال و ثروت در خدمت گسترش مکارم اخلاق .. ۴۵
- حدیث ۱۹: رقابت و مسابقه ارزشمند ۴۷
- حدیث ۲۰: مکارم اخلاق مالی ۴۸
- حدیث ۲۱: آثار و منافع بزرگ عادت نفس به مکارم اخلاق ۴۹
- حدیث ۲۲: با شادی و شتاب به سوی مکارم اخلاق ۵۰
- حدیث ۲۳: راه تحصیل مکارم اخلاق ۵۱
- حدیث ۲۴: منشأ مکارم اخلاق ۵۲
- حدیث ۲۵: مأموریت پیامبر خدا ﷺ آموزش محاسن اخلاق ۵۴
- حدیث ۲۶: ملاک عقل مکارم اخلاق ۵۵
- حدیث ۲۷: ده خصلت از مکارم اخلاق ۵۷
- حدیث ۲۸: اهل مکارم اخلاق محبوبان خدا و پیامبر اسلام ﷺ ۵۸

- حدیث ۲۹: اخلاق زیبای شیعیان ۶۰
- حدیث ۳۰: ده وصف از مکارم اخلاق ۶۲
- حدیث ۳۱: استخبار از مکارم اخلاق ۶۴
- حدیث ۳۲: مکارم اخلاق پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم ۶۵
- حدیث ۳۳: سخن از مکارم اخلاق ۶۷
- حدیث ۳۴: مکارم اخلاق محبوب ذات پروردگار ۶۸
- حدیث ۳۵: پیوند مکارم اخلاق با هم ۶۹
- حدیث ۳۶: مکارم اخلاق در دنیا و آخرت ۷۱
- حدیث ۳۷: شخصیت‌های اخلاقی ۷۲
- حدیث ۳۸: فرمان به آراستگی بشریت به مکارم اخلاق ... ۷۳
- حدیث ۳۹: بزرگ‌ترین و گرامی‌ترین مکارم اخلاق ۷۴
- حدیث ۴۰: آراستگی به مکارم اخلاق راه مرگ زیبا ۷۵
- نتایج ۷۶
- فهرست منابع ۷۸

مقدمه

گسترش مکارم اخلاق هدف از بعثت پیامبر اکرم حضرت محمد ﷺ بوده است. به حکم پنج آیه قرآن هدف از بعثت انبیاء و به ویژه آخرین پیامبر و اشرف انبیاء «تزکیه» انسانهاست^(۱). تزکیه مصدر باب تفعیل از زکات است و زکات به معنای رشد و نمو شایسته‌ای است که همراه با خیر و برکت است^(۲). علامه طباطبائی در تبیین رسالت پیامبر خدا در تزکیه انسان‌ها می‌گوید: تزکیته لهم تنمیتة لهم نماء صالحاً بتعویدهم الاخلاق الفاضلة و الاعمال الصالحة فیکملون بذلك فی انسانیتهم فیستقیم حالهم فی دنیاهم و آخرتهم، یعیشون سعداً و یموتون سعداً^(۳). تزکیه پیامبر انسان‌ها را؛ به معنای رویاندن آنان رویش صالح با عادت دادن آنان به اخلاق فاضله و کارهای شایسته است پس با آن در انسانیت کامل گردند و حال آنان در دنیا و آخرت مستقیم و درست شود، با سعادت و خوشبختی زندگانی کنند و به سعادت بمیرند. پیامبر اسلام ﷺ با رفتار و گفتار خویش همه جهانیان را به سوی مکارم اخلاق فرا خواند. پیامبر اسلام ﷺ آموزش الهی تأدیب و تربیت شد^(۴). به تصریح و اعتراف هـ

همسران پیامبر اسلام ﷺ، اخلاق آن حضرت قرآن بود^(۵). خداوند از میان پیامبرانش در قرآن تنها پیامبر اسلام ﷺ را با خلق عظیم ستود و فرمود: **وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ**^(۶). تو اخلاق عظیم و برجسته‌ای داری! به دلیل اجتماع مکارم اخلاق در شخصیت حضرت محمد ﷺ خدای متعال در قرآن خلق ایشان را «خلق عظیم» نامید^(۷). و ایشان را «اسوة حسنه» برای جهانیان تا روز قیامت قرار داد^(۸).

ارتباط حسن خلق و مکارم اخلاق

«حُسن خلق» و ضد آن «سوء خلق» در دو قسم به کار می‌روند. «حُسن خلق در معنای عام» همه مکارم و محاسن اخلاق و فضیلت‌ها و ارزش‌های اخلاق اسلامی را شامل می‌گردند. «حُسن خلق در معنای خاص» تنها به چند صفت زیبا و نیک، در برخوردها و روابط اجتماعی اختصاص دارد. نرمی و فروتنی و گرم گرفتن و خوش برخوردی و گشاده‌رویی و رفتار پاک و سالم با رعایت احترام و مختان زیبا و درست در زمان دیدار، معاشرت و گفتگو با انسان‌ها حُسن الخلق بمعنی الاختصاص است^(۹). و «سوء خلق» دقیقاً در مقابل

حُسن خلق قرار دارد. سوء خلق در معنای عام آلودگی به رذایل اخلاقی در ابعاد اقتصادی، سیاسی، هنری، فردی و اجتماعی است و سوء خلق در معنای خاص بد اخلاقی در برخوردها و روابط اجتماعی و معاشرت با خانواده و دیگران است. هر جا در روایات حُسن خلق در کنار یک یا چند صفت زیبای اخلاقی و فضیلت‌های دیگر آمده است منظور حُسن خلق در معنای خاص آن است و در مواردی که حُسن اخلاق بی‌همراه ذکر شده است با حُسن خلق در مفهوم عام آن ارتباط دارد و در صدد تبیین ارزشمندی مجموعهٔ مکارم اخلاق بوده است. آن جاکه در احادیث، سوء خلق در ردیف رذایل اخلاقی و پلیدی‌ها و زشتی‌ها قرار گرفته است سوء خلق در معنای خاص را نشان می‌دهد و هر جا سوء خلق به دون طرح رذیلت دیگری وجود دارد به موضوع رذایل اخلاقی تعلق دارد و در برابر مکارم اخلاق است.

از امام صادق علیه السلام در بارهٔ حد حُسن خلق سؤال شد و آن حضرت در تعریف و توصیف حُسن خلق در معنای خاص فرمود: **تُلِينُ جَانِيكَ وَ تُطِيبُ كَلَامَكَ وَ تَلْقَى أَخَاكَ بِبِشْرِ حَسَنِ** ^(۱۰). حُسن خلق این است که نرم‌خو و مهربان باشی، گفتارت پاکیزه و مؤدبانه

باشد و با برادرت با خوشرویی برخورد کنی!

آثار آراستگی به مکارم اخلاق

مجموعهٔ احادیثی که در ارتباط با حُسن خلق و سوء خلق است پیوند مستقیم با مکارم اخلاق دارد، چون حُسن خلق آراستگی به مکارم اخلاق و سوء خلق نیز پیراستگی و جدایی از مکارم اخلاق و آلودگی به رذایل و مساوی اخلاق است. احادیثی که آثار حُسن خلق را گزارش می‌کند در حقیقت مکارم اخلاق و آثار آراستگی به آن را نشان می‌دهد. احادیثی که زیان‌های فراوان سوء خلق را بیان می‌کند آثار تعارض با مکارم اخلاق را روشن می‌نماید.

«مکارم اخلاق» که پیامبر اسلام ﷺ برای اتمام، توسعه و تکمیل آن برانگیخته شد، محاسن اخلاق، اخلاق برتر، زیبایی‌ها، فضیلت‌ها و بزرگواری‌های جامع، جهانی و جاویدان الهی است. اگر مردم به این مکارم اخلاق آراسته گردند حُسن خلق پیدا می‌کنند و بهترین اخلاق و فرهنگ را دارا می‌گردند و سرآمد جهانیان خواهند شد. با آراستگی مسلمانان به مکارم اخلاق در همین دنیا مدینه فاضله و بهشت برپا می‌شود. مکارم اخلاق، اخلاق انبیاء و

پیامبر اعظم^(۱۱) و اخلاق اسلامی مسلمانان کامل^(۱۲) و اخلاق اهل دین^(۱۳) و اخلاق شریعت و آداب شرعی^(۱۴) و اخلاق شیعه^(۱۵) و اخلاق مؤمن^(۱۶) و اخلاق جمیل و زیبا^(۱۷) و بهترین بهره و همراه انسان^(۱۸) و میوه خرد^(۱۹) و سرایمان و نیکی‌ها^(۲۰) و عامل گشایش کارها و راه‌ها^(۲۱) و برهان کرامت و نسب شریف و بزرگ‌زادگی^(۲۲) و مایه برتری و سرافرازی و پیروزی^(۲۳) است. با آراستگی به مکارم اخلاق زندگانی انسان پاک و گوارا می‌گردد^(۲۴) و عقل انسان نیرومند و ایمان او نیکوترین، کامل‌ترین و بهترین ایمان می‌شود^(۲۵) و انسان عزیز^(۲۶) و عمر و روزی^(۲۷) و دوستانش زیاد^(۲۸) و شهرها آباد می‌گردد^(۲۹) و به خیر دنیا و آخرت می‌رسد^(۳۰) و شبیه پیامبر خدا ﷺ می‌شود^(۳۱) و در آخرت پرونده اعمال نیکش سنگین می‌گردد^(۳۲) و وارد بهشت^(۳۳) و همنشین پیامبر خواهد شد^(۳۴).

مکارم اخلاق آیین زندگی است و در علم اخلاق اسلامی آموزش داده می‌شود، از این رو مکارم اخلاق اسلامی اشرف و انفع علوم و اکسیر اعظم است چون موضوع و هدف آن بهترین موضوعات و اهداف است. آموزش مکارم اخلاق واجب است و

باید نخستین کار و مهم ترین علمی باشد که دانشجویان فرا می گیرند زیرا متعلم تا اخلاقش را تهذیب نکند و آراسته به مکارم اخلاق نگردد سایر علوم برای او سودی ندارد (۳۵).

«مکارم» و «اخلاق» در لغت و اصطلاح

کَرَم در توصیف خدای متعال نام إحسان و إنعام رو به افزایش الهی است و زمانی که در وصف انسان به کار رود: اِسْمٌ لِلْأَخْلَاقِ وَالْأَفْعَالِ الْمَحْمُودَةِ الَّتِي تَظْهَرُ مِنْهُ وَلَا يُقَالُ هُوَ كَرِيمٌ حَتَّى يَظْهَرَ ذَلِكَ مِنْهُ (۳۶). اسم برای اخلاق و کارهای زیبا و پسندیده ای است که از انسان ظاهر می گردد و به انسان تا کریم بودن او در عمل آشکار نشود کریم گفته نمی شود، مکارم جمع مکرم است و صفات پسندیده و فضایل زیبا را بیان می کند. خَلَقَ بَا فَتَحَهُ خَاءٌ صَوْرَتِ ظَاهِرٍ وَ خُلِقَ بِهِ ضَمَّةٌ خَاءٌ صَوْرَتِ بَاطِنٍ است (۳۷). خَلَقَ به هیئت ها و شکل ها و صورت هایی که با بصر و چشم درک گردد و خُلِقَ به قُوًی و سَجایایی که با بصیرت درک شود اختصاص دارد (۳۸). حَقِيقَتِ خُلُقِ آدَابِ اِکْتِسَابِیِ اِنْسَانِ است که نفس انسان فرا می گیرد (۳۹). خُلُقَ در اصطلاح علم اخلاق عبارت است از: مَلَكَةُ لِلنَّفْسِ مَتَقَضِيَةٌ لِمَصْدُورِ الْأَفْعَالِ بِسَهُولَةٍ... و

الملکه کیفیة نفسانیة بطیئة الزوال^(۴۰). ملکه‌ای برای نفس است که مقتضی صدور کارها به آسانی است... و ملکه کیفیت نفسانی است که به کندی و به سختی زوال می‌یابد. «مکارم اخلاق» صفات و آداب و سجایا و کارهای زیبا، پسندیده، ارزشمند و معتبر شرعی و عقلی است که سزاوار و شایسته است انسان‌ها به آن آراسته گردند و با خودسازی و سخت کوشی ملکه نفس آنان شود تا همواره و همیشه به آسانی و به راحتی در رفتار و گفتار آنان آشکار گردد.

در این کتاب «چهل حدیث» از پیامبر خدا حضرت محمد ﷺ و امامان علیهم السلام پیرامون «مکارم اخلاق» از منابع و کتب حدیثی شیعه و سنی ارائه شده است. متن این احادیث «اعراب‌گذاری» و «ترجمه» و «شرح» گردیده و نکته‌ها و پیام‌های نهفته در آن برای استفاده بیشتر عموم مردم و فرهیختگان از این احادیث استنباط و تبیین شده است. امید می‌رود با آگاهی و آراستگی دانشجویان و عموم مردم به مکارم اخلاق، دانشگاه اسلامی و امت نمونه اسلامی در سطح عالی تحقق یابد.

و السلام علی من یخدم الحق لذات الحق

بأنوشت های مقدمه

- ١- سورة بقره، آيات ١٥١ و ١٢٩ و سورة آل عمران، آيه ١٦٤ و سورة جمعه، آيه ٢ و سورة النازعات، آيه ١٨.
- ٢- المفردات في غريب القرآن، ص ٢١٣.
- ٣- الميزان في تفسير القرآن، ج ١٩، ص ٢٦٥.
- ٤- بصائر الدرجات، ص ٣٧٩ * نور الثقلين، ج ٥، ص ٣٨٩ * مجمع البيان في تفسير القرآن، ج ٥، ص ٣٣٣.
- ٥- الطبقات الكبرى، ج ١، ص ٣٦٤ * الميزان في تفسير القرآن، ج ٩، ص ٦٥١ * الكشف عن حقائق غوامض التنزيل و عيون الأقاويل في وجوه التأويل، ج ٤، ص ٥٨٥.
- ٦- سورة قلم، آيه ٤.
- ٧- مجمع البيان في تفسير القرآن، ج ٥، ص ٣٣٣ * بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار عليه السلام، ج ١٦، ص ٢١٠.
- ٨- سورة احزاب، آيه ٢١.
- ٩- جامع السعادات، ج ١، ص ٣٤٢.
- ١٠- معاني الاخبار، ص ٢٥٣ * بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار عليه السلام، ج ٧١، ص ٣٩٨ * جامع السعادات، ج ١، ص ٣٤٢.
- ١١- بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار عليه السلام، ج ٦٩، صص ١٤٨ و ٣٧٨ * وسائل الشيعة الى تحصيل مسائل الشريعة، ج ١١، صص ١٣٩ و ١٥٥.
- ١٢- الخصال، باب الثلاثة، حديث ١٢٠، ج ١، ص ١٢٤ * وسائل الشيعة الى تحصيل مسائل الشريعة، ج ١١، صص ١٤١ و ١٤٢.
- ١٣- بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار عليه السلام، ج ٦٧، ص ٣٨٩ و ج ٦٩.

ص ٣٤٤ وج ٧٨، ص ٤٩.

١٤- الخصال، باب الثلاثة، حديث ٩٠، ج ١، ص ١١٣.

١٥- وسائل الشيعة الى تحصيل مسائل الشريعة، ج ١١، صص ١٩٩ و ٢٠٠.

١٦- وسائل الشيعة الى تحصيل مسائل الشريعة، ج ١١، صص ١٤٣ و ١٤٩ * بحار الانوار

الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار عليهم السلام، ج ٤٧، صص ٢٧٦ و ٢٩٦.

١٧- غرر الحكم و درر الكلم، حديث ٩٩٤٦، ج ٦، ص ١٦٧.

١٨- غرر الحكم و درر الكلم، حديث ٤٨٤٠ و ٤٨٤٢، ج ٣، ص ٣٩٠ و حديث ١٠٥٤٧،

ج ٤، ص ٣٤٤.

١٩- غرر الحكم و درر الكلم، حديث ١٢٨٠، ج ١، ص ٣٣٩.

٢٠- غرر الحكم و درر الكلم، حديث ٤٨٥٧، ج ٣، ص ٣٩٣ و حديث ٥٢٥٩، ج ٤، ص ٥٣.

٢١- غرر الحكم و درر الكلم، حديث ٧٥٤٥، ج ٥، ص ٩٧ و حديث ٨٤٩٣، ج ٥، ص ٣٠٦.

٢٢- غرر الحكم و درر الكلم، حديث ٤٨٥٥، ج ٣، صص ٣٩٢ و ٣٩٣.

٢٣- غرر الحكم و درر الكلم، حديث ٨٤٩٥، ج ٥، ص ٣٠٦ و حديث ٩٨٨٢، ج ٦، ص ١٥٦.

٢٤- غرر الحكم و درر الكلم، حديث ٨١٥٣، ص ٢٣٨ و حديث ١٠٧٤٥، ج ٦، ص ٣٩٩.

* بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار عليهم السلام، ج ٧١، ص ٣٨٩.

٢٥- عيون اخبار الرضا عليه السلام، ج ٢، صص ٣٩ و ٤١ * بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار

الائمة الاطهار عليهم السلام، ج ٤٧، ص ٢٩٦ و ج ٧١، ص ٣٨٧ * المعجزة البيضاء في تهذيب

الاحياء، ج ٥، ص ٩٠ * مكارم الاخلاق، ص ٤٧٢ * كنز العمال في سنن الاقوال و

الافعال، ج ٣، ص ٢٦٥ حديث ٨٣٩٩.

٢٦- عيون اخبار الرضا عليه السلام، ج ٢، ص ٢٠ * بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار

الائمة الاطهار عليهم السلام، ج ٧١، ص ٣٨٦.

- ٢٧- غرر الحكم و درر الكلم، حديث ٦٥١٣، ج ٤، ص ٤٠٨ * بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار عليه السلام، ج ٧١، ص ٣٩٦.
- ٢٨- بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار عليه السلام، ج ٧١، صص ٣٩٥ و ٣٩٦ * غرر الحكم و درر الكلم، حديث ٩١٣١، ج ٥، ص ٤٥١.
- ٢٩- بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار عليه السلام، ج ٧١، ص ٣٩٥.
- ٣٠- عيون اخبار الرضا عليه السلام، ج ٢، ص ٧٤ * غرر الحكم و درر الكلم، حديث ٩٦٧٠، ج ٦، ص ٩٩.
- ٣١- عيون اخبار الرضا عليه السلام، ج ٢، ص ٧٢ * بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار عليه السلام، ج ٧١، ص ٣٨٧ * مكارم الاخلاق، ص ٤٤٢.
- ٣٢- عيون اخبار الرضا عليه السلام، ج ٢، ص ٣٨ * بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار عليه السلام، ج ٧١، ص ٣٨٥.
- ٣٣- عيون اخبار الرضا عليه السلام، ج ٢، صص ٢٠ و ٤٠ * بحار الانوار الجامعة لدرر اخبار الائمة الاطهار عليه السلام، ج ٧١، ص ٣٨٦.
- ٣٤- عيون اخبار الرضا عليه السلام، ج ٢، ص ٤٠.
- ٣٥- جامع السعادات، ج ١، صص ٤١، ٥٩ و ٦٠.
- ٣٦- المفردات في غريب القرآن، ماده كرم، ص ٤٢٨.
- ٣٧- المحجة البيضاء في تهذيب الاحياء، ج ٥، ص ٩٦.
- ٣٨- المفردات في غريب القرآن، ماده خلق، ص ١٥٨.
- ٣٩- مجمع البيان في تفسير القرآن، ج ٥، ص ٣٣٣.
- ٤٠- جامع السعادات، ج ١، ص ٥٥.

